

Поняття і види державних кордонів

Лейтенант Т. О. Цимбалістий

Академія Прикордонних
військ України
ім. Б.Хмельницького

Державний кордон - це встановлена юридично чи фактично штучна лінія (на суші і воді) і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії (в надрах, водах і повітряному просторі), які визначають просторові межі території держави і сфери здійснення нею свого суверенітету.

Державні кордони поділяють за різними критеріями.

1. За місцем проходження:

а/ сухопутні;

б/ водні (морські, річні, озерні, кордони інших водойм);

в/ повітряні;

г/ підземні (кордони надр суші і вод держави).

Сухопутні кордони встановлюються по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах. Як правило, вони проводяться з врахуванням географічних особливостей місцевості (гори, ріки, берега моря і т.ін.). Кордони можуть також проводитися по прямій лінії від одної точки до іншої або співпадати з паралелями чи меридіанами.

Водні кордони поділяються на морські, річні, озерні та кордони інших водойм. Морськими кордонами держави і зовнішні межі її територіального моря або лінія розмежування територіальних морів суміжних чи протилежних держав. Зовнішні межі територіального моря встановлюються законодавством прибережної держави відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Згідно з Конвенцією з морського права 1982 року, кожна держава вправі встановлювати ширину свого територіального моря до межі, що не перевищує 12 морських миль. Відповідно до цього, Закон "Про державний кордон України" встановлює, що до територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'їднують відповідні точки [1].

Кордон територіального моря при розмежуванні між протилежними

- 2 ми чи суміжними державами встановлюється за згодою між ними. При цьому жодна з держав не має права, якщо тільки між ними не укладено угоду про інше, поширювати кордони свого територіального моря за серединну лінію, проведену таким чином, що кожна її точка є рівновіддаленою від найближчих точок вихідних ліній, від яких відраховується ширина територіальних вод кожної з них. Однак це правило не застосовується, якщо в силу тих чи інших особливих обставин (наприклад, історичних) необхідно провести інше розмежування. Закон "Про державний кордон України" (ст.5) встановлює, що в окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів - відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права.

Кордони на річках встановлюються за згодою між сусідніми державами і закріплюються їхнім національним законодавством. Державний кордон України встановлено: на судноплавних річках - по середині головного фарватеру або тальвегу річки ; на несудноплавних річках (ручаях) - по їх середині або по середині головного рукава річки.

На озерах та інших водоймах державний кордон України проходить по прямій лінії, що з'їднує виходи кордону до берегів даного озера чи водойми.

Повітряними кордонами території держави є бокові і висотні межі її повітряного простору. Боковим кордоном повітряного простору є вертикальна поверхня, що проходить по сухопутній і водній лінії державного кордону, і оскільки повітряний кордон завжди слідує за цими лініями, то ніяких особливих угод щодо бокових повітряних кордонів не укладається. Висотні межі повітряної території не встановлені і, відповідно, поки що не встановлені висотні кордони. Необхідність їх встановлення і чіткого оформлення зумовлюється тими труднощами, які виникають в зв'язку з використанням повітряного (космічного) простору. Оптимальним при цьому видається встановлення верхнього кордону повітряної території, який би відмежовував її від космічного простору, на висоті 100-110 км над рівнем моря.

Не встановлено і глибинної межі надр, які належать конкретній державі. Діє правило, що держава поширює свій суверенітет на надра настільки глибоко, наскільки можлива технічна розробка цих надр. Боковим кордоном надр держави є вертикальна поверхня, про

- 3 ведена через її сухопутні і водні кордони до центру Землі.

2. За формою проходження:

а/ кордон як лінія - встановлюється на суші і воді;

б/ кордон як вертикальна поверхня (площина) - проходить в повітрі, надрах і водах. Такий кордон має вигляд неправильного конуса, вершина якого знаходиться в центрі Землі, а бічна поверхня проходить через лінію державного кордону на суші і воді.

3. За характером проходження [2; с.97]:

а/ орографічні (фізичні) - проводяться з врахуванням рельєфу місцевості, географічних рубежів (гір, рік, берегів моря і т.п.);

б/ астрономічні - проводяться по паралелях і меридіанах. Найчастіше такий метод розмежування застосовувався при розподілі ієвропейськими державами сфер впливу в Латинській Америці та Африці;

в/ геометричні - проводяться по прямих лініях, що з'їднують встановлені на земній поверхні точки незалежно від географічних та астрономічних факторів. При цьому можливі відхилення, зумовлені необхідністю обійти будови, забезпечити доступ населення до джерел води і т.п.

П.Смоленський астрономічні кордони розглядає як вид геометричних з тією особливістю, що вони проводяться по паралелях і меридіанах [3; с.7].

На практиці переважають комбіновані державні кордони, при проведенні яких враховуються різні критерії.

4. За способом встановлення:

а/ встановлені (оформлені) юридично або договірні - визначаються в договорах;

б/ кордони, що склалися історично, або фактичні - їх положення не визначено і не закріплено в договорах між суміжними державами, але внаслідок тривалого дотримання на практиці вони визнаються ними. Таке визнання створює міжнародно-правовий звичай відносно положення даного кордону і на цій підставі робить його юридично обов'язковим для суміжних держав.

5. За етапом встановлення (міжнародно-правового оформлення):

а/ делімітовані - визначені картографічно;

б/ демарковані - позначені відповідними знаками на місцевості;

6. Залежно від можливості зміщення державного кордону, що проходить по річці, внаслідок природних змін:

- а/ рухомі;
- б/ нерухомі.

Рухомими ї кордони, лінія яких може змінюватися внаслідок зміни фарватеру чи тальвегу судноплавної річки або зміни рівня води на несудноплавних річках (оскільки це призводить до зміщення середини річки, по якій проходить лінія кордону).

Кордони України ї, як правило, нерухомими. Відповідно до Закону "Про державний кордон України", державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщуються як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік, якщо міжнародними договорами України не встановлено інше. Можливість зміни лінії проходження державного кордону в разі зміни русла прикордонної річки передбачена лише в Договорі між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського кордону, співробітництво та взаїмну допомогу з прикордонних питань (ст.4, ч.4) [5; с.18] і Договорі між Україною і Словацькою Республікою про спільний державний кордон (ст.3, п.3) [5; с.105-106].

7. За характером міждержавних меж:

а/ природні - кордонами служать важкопрохідні рубезі (гори, ріки, моря, пустелі і т.п.);

б/ штучні (довільні) - встановлюються шляхом проведення штучних ліній розмежування. На сьогодні природні кордони в чистому вигляді практично не існують, оскільки штучні кордони встановлено не лише там, де відсутні природні межі, але і вздовж них.

8. За складністю порядку їх перетинання:

а/ "закриті" - державні кордони, що характеризуються ускладненим порядком їх перетинання, підвищеною охороною та іншими заходами, які вживаються державою для захисту своїх інтересів. В чистому вигляді "закритими" були зовнішні кордони СРСР.

б/ "відкриті" або "прозорі" - державні кордони, щодо яких встановлено спрощений порядок їх перетинання. ("Закриті" і "прозорі" державні кордони ще називають відповідно реальними та умовними [4]).

Кордони України, виходячи з цієї класифікації, мають ознаки як "відкритих" ("прозорих"), так і "закритих" кордонів. При цьо

- 5 му, якщо у кордонах з країнами СНД (Білоруссю, Молдовою, Росією) переважають ознаки перших, то в західних і південно-західних (з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією) - ознаки других.

Існують і інші класифікації, які, проте, не являють такого інтересу як попередні. Так, К. Хаусгофер класифікував державні кордони на атакуючі, маневрові, балансуєчі, оборонні, занепадницькі і апатичні [3; с.7]. Очевидно, що в даному випадку кордони розглядаються з військової точки зору.

Дискусії щодо класифікації державних кордонів тривають і сьогодні. Слід визнати, що попри беззаперечність наукового значення поділу державних кордонів на види не можна не визнавати і його практичного значення. Останні полягає, наприклад, у використанні даної класифікації при нанесенні державного кордону на карту (делімітації) і встановленні лінії цього кордону за допомогою спеціальних знаків на місцевості (демаркації), визначенні проходження кордону у випадку зміщення русла прикордонної річки і т.д.

Використана література:

1. Закон України "Про державний кордон України" від 4 листопада 1991 р. - Відомості Верховної Ради України, 1992 р., N 2, ст.5.
2. Юридический энциклопедический словарь.- М., " Советская энциклопедия", 1987.
3. Смоленский П. Дипломатия и границы.- М.: Международные отношения, 1965.
4. Мала енциклопедія етнодержавознавства. / НАН України. Інститут держави і права ім. М.В. Корецького; редкол. Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін.- К.: Довіра: Генеза, 1996.
5. Збірник документів про правове оформлення державних кордонів України та співробітництво з прикордонних питань.- Вип.1.- К: Державний комітет у справах охорони державного кордону України.1996.

